

UNA ESTÈTICA MANCADA D'ÈTICA

No hi ha estètica sense ètica, diu la cèlebre sentència que Kierkegaard popularitzà i que, posteriorment, J. M. Valverde va reprendre en deixar la Càtedra d'Ètica a la UB, al·ludint la necessitat d'una regeneració ètica en la cosa pública franquista.

Si en aquells moments foscos, els esforços per establir un equilibri entre aquestes dues categories eren difícils i dolorosos, ara, en el món actual, tampoc és una tasca fàcil. Els models ètics i estètics que regeixen en la nostra cultura han revifat la discussió sobre la pertinència d'establir una relació entre aquests dos valors.

Normalment, atribuïm a l'*ètica* els valors referits a la moral i a les obligacions de l'home en conformitat amb uns principis que regulen la conducta de les persones. És a dir, l'*ètica* s'ocupa de la raó pràctica i dels seus resultats i, per tant, fa referència a la capacitat que tenen els individus d'obrar lliurement, de prendre decisions o enfrontar-se a accions, mentre que, l'*estètica* la relacionem amb la percepció i l'essència de les qualitats. Una manera de mostrar el que hom sent sobre alguna cosa, i una reflexió sobre els fonaments dels judicis del gust.

Per tant, dos valors aparentment independents, però que relacionem constantment en la pràctica quotidiana. Molt sovint, ens preguntem si és just que una obra sigui qualificada de defectuosa estèticament pel fet que la jutgem incongruent amb els nostres principis morals.

Tot i que és difícil donar una resposta concreta a aquestes qüestions, podríem dir, a grans trets, que les postures que s'adopten actualment es debaten entre dos criteris:

- a) els *esteticistes*, pels quals l'elaboració d'un judici estètic no requereix tenir en compte els seus continguts ètics, morals, perquè l'esfera de l'art és independent de la resta de judicis.
- b) els *moralistes*, per qui el valor estètic de l'obra d'art queda afectat pel seu contingut moral. Des d'aquest punt de vista, l'avaluació estètica d'una obra requereix necessàriament un judici moral.

Les dues opcions vitals

Dos valors, l'estètic i l'ètic, que permeten dues mirades del món ben diferenciades, que es corresponen a dues opcions oposades de vida i a les quals hem de donar resposta amb la nostra elecció vital.

Cada individu té l'oportunitat d'elegir entre un món ètic o un món estètic. Escollir l'un o l'altre comporta acceptar tota la responsabilitat d'aquesta acció. Una elecció vital que, segons Kierkegaard, marcarà l'existència de l'individu. (1)

Els individus que elegeixen la *vida estètica* viuen per a ells mateixos i el seu comportament es veu impulsat pel plaer. Viuen l'instant, i la seva vida és una continuada experiència i recerca d'allò que atrau i agrada. En la mirada estètica, l'individu viu l'existència del món com un miracle, *com –en termes de Wittgenstein– un contemplar el món amb ulls feliços*. (2)

L'alternativa a la vida estètica és la vida ètica dels *moralistes*. A diferència del món estètic, l'individu que opta pel model ètic no veu els fets com a miracles. La seva visió és de sorpresa, sense espant. És un món on la subjectivitat és l'*absolut*. L'individu ètic o moralista s'accepta ell mateix com és, intenta conèixer-se i modificar-se. No accepta el que descobreix i actua per millorar-ho. La tasca principal de l'individu ètic és *elegir-se i autocrear-se*.

Per oposició als esteticistes, els moralistes consideren que l'art és un mitjà per fer el bé i, per tant, en el judici estètic està implícit el judici moral. Fidels al pensament de Plató, Tolstoi, com molts altres filòsofs, considera que una obra d'art és estèticament defectuosa si no promou virtuts ètiques. És a dir, l'art té una funció social que sols es justifica des del punt de vista ètic. Així, un defecte moral, o percebut com a tal en una obra d'art, implica necessàriament un defecte estètic en l'obra.

Aquesta vinculació entre ètica i estètica comporta no admetre el valor estètic d'una obra que considerem moralment reprobable. És a dir, el moralista sent un espontani i instintiu refús emocional vers les imatges d'una ideologia que jutja detestable. D'aquí la importància que té l'art en l'educació moral del ser humà.

Vinculats al pensament moralista, però amb una actitud més radical, hi ha els que Robert Stecker qualifica d'*immoralistes*, per qui el valor estètic no pot ser mai autònom, perquè aquest depèn dels valors morals. (3)

Aquesta estreta i necessària vinculació ens permet concebre en una obra diferents interpretacions morals, fins el punt que els defectes morals poden arribar a enaltir el valor de les obres d'art i fer-les estèticament més valuoses.

Qui no s'ha preguntat mai, per què resulta atractiu allò que considerem deforme, lleig o dolent? O per què és difícil d'explicar els sentiments de sorpresa i admiració que desperta en nosaltres l'enardiment i el fervor que expressen les formes estètiques que divulguen els militants d'ideologies que moralment reprovem? O per què, cegats per l'emoció que ens provoca l'entusiasme que manifesten les grans masses o la magnitud de grans formats, acceptem comportaments que, en altres circumstàncies, jutjaríem com èticament inadequats?

Hi ha, doncs, dues opcions de vida totalment oposades; l'una, estètica, orientada al món exterior i a la recerca del plaer, i l'altra, moralista, centrada en la subjectivitat i l'autocreació. Tot i així, el mateix Kierkegaard reconeix que en el pla de la pràctica quotidiana és impossible viure exclusivament una d'aquestes dues opcions. En un món totalment ètic, sempre hi ha –en paraules del filòsof– *un element exterior i accidental en la nostra vida* que fa que en la vida ètica hi hagi inevitablement un component estètic. (4)

Lògicament aquest debat sobre la relació entre els valors estètics i ètics deixaria de tenir sentit si, com fa Nietzsche, neguéssim el caràcter positiu dels valors morals. (5)

Nietzsche situa en un mateix pla de falsedat l'ètica i la moral. Els dos valors són falsos, perquè tenen els seus orígens en el domini de l'home sobre l'home. L'existència d'aquests valors, ètics i morals, posa en evidència profundes veritats sobre el ser humà, com pot ser la compassió i la humilitat, que no es basen en la bondat sinó en la hipocresia y el ressentiment.

Per analitzar aquestes estratagemes, Nietzsche aplica el "*mètode genealògic*" sobre la base d'anàlisis psicològics i usos del llenguatge a partir de textos ètics i morals i observacions de conductes morals. En la seva *Genealogia de la moral*, arriba a la conclusió que les morals i les ètiques que se'ns presenten com a valors veritables i universals no són més que *valors esclaus*, estratagemes de domini d'uns individus sobre els altres. Des d'aquest punt de vista, no té sentit que l'estètica segueixi subjecta a uns falsos valors.

Per eximir-nos d'aquesta esclavitud, Nietzsche proposa la *total llibertat creativa de cada un dels individus*. Aquesta moral, que anomena *dels senyors*, és l'oposada a la dels esclaus perquè rebutja l'elaboració de valors només exigibles als altres. Cada individu –diu– ha de realitzar els seus desitjos i deixar que s'expressin els desitjos de les altres persones, sense previs *codis veritaders*. Aquesta expressió creadora, alliberada de la servitud ètica, contribueix, segons Nietzsche, al desenvolupament d'idees i inspiracions que fan de l'individu un ésser únic i creatiu en el seu gènere.

La recerca d'un equilibri

Qualsevol experiència individual se situa necessàriament dins el marc de la col·lectivitat, de la societat, és dir, de l'ètica. Sempre que fem alguna cosa, sigui bona o dolenta, afecta inevitablement a la convivència, als valors i als principis de la comunitat i, per tant, al seu desenvolupament i a les seves qualitats.

La convivència harmoniosa entre individus està subjecta al concepte moral i, per tant, a la naturalesa humana. Prendre una decisió o executar les pròpies idees, projectes o desitjos, no tindria sentit sense la implicació harmoniosa dels seus valors ètics i estètics.

L'home, en actuar, no solament mescla el seu codi moral, sinó també el seu coneixement, la seva llibertat, la seva voluntat, els seus gustos i preferències i, per tant, qualsevol decisió que prengui un individu sempre afectarà el sistema moral que determina la societat.

El poder de l'experiència humana està precisament en el respecte i l'equilibri entre aquestes dues dimensions, estètica i ètica. La primera, dirigida a l'exterior, és útil en la mesura que respon a la necessitat que té la societat d'una interpretació estètica del món. La segona, la dimensió ètica, dirigida a la recerca de l'individu i a les seves arrels morals, forma part indivisible de la pròpia dignitat.

Aquesta relació de llibertat, coneixement i sentiments d'un mateix envers l'altre es posa de manifest en la pràctica artística. L'art permet que els individus involucrin els seus principis i el seu coneixement en una apreciació de grat o de desgrat sobre l'entorn. L'art és l'estètica del diàleg que permet que el ser humà s'experimenti com a ser pensant i sensible, *un símbol mora*, en paraules de Kant. (6)

Aquesta és l'estètica moral, que no una estètica moralista, perquè no es tracta d'una estètica que reveli normes ètiques i valors morals, sinó una estètica dinàmica, dialogada, on aquests valors actuen com a potenciadors de relacions i experiències i, per tant, com a premissa del moviment i les transformacions socials.

La cultura de la imatge

La història, amb la seva pràctica real i quotidiana, rarament confirma aquest ideal d'harmonia entre ètica i estètica. Sempre hi ha, segons l'època, la cultura o els interessos que hi regeixen, el predomini d'un valor sobre l'altre.

Actualment vivim immersos en una cultura regida per un discurs que sacralitza les finances, dilueix les regles i banalitza l'ètica. Les lleis de mercat, amb el seu desmesurat afany per obtenir beneficis ho menyscaben tot. L'ètica es percep com una cosa del passat, un obstacle a la creativitat i a la vida moderna.

A mesura que el poder econòmic redueix l'ètica a un simple destorb, l'estètica va aflorant i agafa un paper imperant. Assistim així, a la nova lògica de mercat d'una estètica desposseïda d'ètica. Una estètica que anul·la la subjectivitat, deshumanitza l'individu i, a canvi, humanitza els objectes fins a divinitzar-los. Apareix així una nova estètica que, pel simple fet de ser bella i desitjada, adquireix la categoria ètica.

El plaer de la visualització i l'atractiu que desperta la vida estètica, deslligada de l'ètica, fascina el receptor amb les seves formes insubstancials, buides de contingut i afavoreix uns sistemes de comunicació divulgadors de cultura superficial.

Ara, a l'individu se li demana que opti per l'estètica i que contribueixi a la bellesa del món. La submissió a la bellesa és el principi moral bàsic. *Siguis bell*, –deia el filòsof Ernst Renan, fa prop de dos segles– *i fes a cada instant el que et demana el cor. Davant d'una acció, jo em pregunto en primer lloc, si aquesta és bella o lletja, després... si és bona o dolenta.* (7)

En una societat esteticista, on escassegen els valors, prima el poder d'una imatge visual subjecta a les lleis del mercat. En aquest context, la informació visual construeix un món de ficció, de sentiments i emocions més fortes i gratificants que les que pot despertar la realitat, de gran impacte en el col·lectiu social.

Aquesta és una estètica despullada d'ètica que altera els vincles intern/extern i anul·la la subjectivitat i l'allunya de la realitat, per mostrar-li, a canvi, una veritat exhibicionista i fetitxista amb pretensions de fet real en directe.

Aquesta sobrevaloració d'una estètica del semblar, fa que la imatge visual vagi adquirint cada vegada més força significativa, que acaba per esdevenir *text*. Des del punt de vista del sentit, la imatge-text, amb el seu poder de simulació i persuasió, aconsegueix les condicions de coherència i progressivitat que permeten formar un tot unitari sense contradiccions i constantment renovable. Dues condicions bàsiques perquè el món fictici que mostra la imatge sigui interpretat com a realitat i desperti en l'espectador un interès permanent.

La lectura de la imatge-text genera els models de vida social que conformaran els nous canons estètics de la cultura visual. Una cultura, repetim, basada en la simulació i la representació d'una realitat fictícia, però amb pretensions d'una dimensió ètica de recerca de la veritat i la integritat personal i social.

Ja immersos en aquest món ficcional, tendim a creure que la superació del ser humà no està en l'esforç personal col·lectiu, sinó en el semblar, en l'aparentar, en el ser com si fos. Tot queda reduït al semblant. Els mitjans visuals divulguen fórmules i mètodes per *semblar*, *aparentar* d'acord als seus canons de bellesa. La bellesa instaurada en la societat, esdevé una necessitat en la nova moral on ser bell és bo i ser lleig és dolent. Tots els recursos són vàlids per intentar aconseguir el prototipus de bellesa hegemònic que imposa el mercat.

El culte a la bellesa ens porta a transformar la pròpia existència en una acció estètica. Una submissió de la vida a la bellesa i que Oscar Wilde expressa tant nítidament: *Una vida bona no és aquella que està al servei de Déu i de la moral, tampoc al servei dels seus substituïts moderns, com la nació, la República... fins i tot les llumeres. Una vida bona és aquella que sap esdevenir bella.* (8)

Però... és suficient l'opció estètica per orientar una vida? És evident que no. Una vida centrada exclusivament en l'experiència individual no podria assumir el grau de socialització que necessita un individu per actuar humanament. No hem d'oblidar que els individus es construeixen i es realitzen en la relació amb els altres, i aquesta relació exigeix un comportament ètic.

Lluny, doncs, d'aquella harmonia entre ètica i estètica que conforma una mateixa cosa, un *sind Eins*, en paraules de Wittgenstein. (9)

Jordi Pericot, febrer 2014.

Bibliografia i notes: (per completar)

- 1- Kierkegaard, Sören, 1845, *Estudios en el camino de la vida*.
- 2- Wittgenstein, Ludwig, 1984, *Tractatus lógico-philosophicus*.
- 3- Stecker, Robert, 2008, *Immoralisme*.
- 4- Kierkegaard, Sören, veu com a síntesi d'aquest procés dialèctic entre ètica i estètica la vida religiosa. En la seva obra *Temor y Temblor*, escrita amb el pseudònim de *Johannes de Silentio*, expressa que la fe, com a *irracionalitat més elevada*, està més enllà de l'ètica i la bona conducta. Tesi que pot portar-nos a un elevat grau de perillós fanatisme que acaba per justificar l'actitud dels dictadors i tirans obedients a dictats psicològics similars.
- 5- Nietzsche, Friedrich, *Genealogía de la moral*.
- 6- Kant, Immanuel, *Crítica de la capacidad de juzgar*.
- 7- Renan, Ernest, 1890, *L'avenir de la science: pensées*.
- 8- Wilde, Oscar, *Le portrait de Dorian Gray*.
- 9- Wittgenstein, Ludwig, *Op. citada*.